

Citation style

Křížová, Markéta: Rezension über: Ivo T. Budil, Úsvit rasismu, Praha: Triton, 2013, in: Český časopis historický, 2015, 2, S. 511-514, DOI: 10.15463/rec.1189737629

český časopis historický

copyright

This article may be downloaded and/or used within the private copying exemption. Any further use without permission of the rights owner shall be subject to legal licences (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

musí dávat pozor i jinde.⁵ Trochu uspěchaný překlad a nedosti pečlivá korektura tu zanechaly své stopy. Pokud jde o vybavení české verze, byly do ní převzaty mapky (s přeloženými názvy reálií), grafy a tabulky, stejně jako černobílá a barevná vyobrazení, byť v poněkud nižší kvalitě oproti originálu.

Fergusonova kniha je pozoruhodným vědeckým i literárním dílem. Většinou nepřináší zásadně nová fakta, ale přichází s neobvyklými souvislostmi a kombinacemi, což v úhrnu představuje originální interpretaci dějin západní civilizace. Vychází z hluboké znalosti a z kritického pohledu na vývoj světa v raném i pokročilém novověku a v současnosti. Odmítá laciné politizující soudy a snaží se ukázat přednosti západní civilizace a možnosti, které je nadále schopna nabídnout světu. Autor se ve svém výkladu cyklicky vrací k otázce historického vědomí. Vážný problém shledává v současné neznalosti dějin vlastní civilizace, přičemž poznání těchto kořenů pokládá za cestu k odhadu, jaká rizika naší civilizaci hrozí. Tento výklad se může stát nástrojem orientace Evropanů a Američanů, stejně jako podnětem pro další historiografická bádání. Neboť napříště nepůjde jen o obrysovou charakteristiku civilizace jako celku, ale také o vystižení pozice a úlohy jednotlivých jejích složek – v pohledu geografickém, etnickém i oborovém. V tomto smyslu může být Fergusonova práce mimořádně inspirativní i pro nás.

Jaroslav Pánek

Ivo T. BUDIL

Úsvit rasismu

Praha, TRITON 2013, 827 s., ISBN 978-80-7387-630-2.

V linii nastíněné již dříve vydaným vzhledem do zrodu moderní antropologie¹ se Ivo T. Budil rozhodl předestřít svou verzi „příběhu o vzniku, rozvoji, triumfu a pádu rasového myšlení“ v duchovní tradici prostoru, který v průběhu knihy nazývá (s příslušnou dávkou zjednodušení) „Západem“ nebo konkrétněji „severozápadní částí Eurasie“. V nejběžnějším chápání fyzické antropologie je *rasa* – či v počestěné variantě *plemeno* – taxonomická kategorie, sloužící k popisu údajné rozmanitosti lidských populací, jak se vyvinuly během evoluce rodu *Homo*. Ve druhé polovině 20. století byl však zpochybněn pojem rasy jako biologické kategorie. V historii, sociologii a částečně v sociální a kulturní antropologii začala být proto rasa vnímána nikoli jako objektivně existující fenomén či analytická kategorie, ale jako sociální konstrukt, sloužící aktuálním zájmům jedinců či skupin. Sledování mechanismů, které daly vzniknout modernímu rasovému myšlení, tak slibují odhalit mnohé o samotných principech fungování Evropy jako „společenství představ“.

5 Je podivné překládat přírodní svět (natural world) jako „fyzikální svět“ (*Civilization*, s. 13; *Civilizace*, s. 33); někdy je zcela převrácen smysl Fergusonova sdělení: „První vysoká pec byla postavena... v roce 1709...“, ačkoli – Ferguson tvrdí opak – „... was not built...“ (*Civilization*, s. 28; *Civilizace*, s. 46); atd.

1 Ivo T. BUDIL, *Za obzor Západu. Proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*, Praha 2001.

Přesně tímto směrem se vydal i Budil. Titul jeho monografie je ovšem do jisté míry zavádějící. Slovo „úsvit“ navozuje představu krátkého časového úseku, těhotného předzvěstí změny. Budil se však rozmáchl napříč patnácti stoletími, a to jak na ploše samotné Evropy, tak i v prostoru jejích koloniálních držav. A jestliže na jedné straně aspiruje na objektivní, vědeckou analýzu okolností, za nichž se zrodil „svět, ve kterém dnes žijeme“, nezastírá zároveň, že se sám cítí být jeho součástí. Jak totiž avizuje v úvodu, nabízí čtenářům „vyprávění o civilizaci, která se nechala strhnout svojí představivostí k činům, jež byly v rozporu s hodnotami a normami, na jejichž základě kdysi povstala. Zápas s důsledky vlastní imaginace Západ natolik fyzicky a morálně vyčerpá, že byl donucen rezignovat na historickou úlohu, která mu byla pravděpodobně určena“ (s. 9). Jinými slovy, Budil jako by sám interiorizoval představu o „historické úloze Západu“ a vysoké kvalitě západní „civilizace“. Má ambici přispět k nápravě tím, že vysvětlí příčiny tohoto tragického omylu jejích intelektuálů. Podobně již v šedesátých letech 20. století severoameričtí historikové a sociologové doufali v přirozený zánik mezirasových sporů poté, co budou ozřejmeny jejich historické příčiny. A o něco později George Fredrickson (Budilem kupodivu nezmíněný) ve své často citované souhrnné historii konstatoval, že je třeba „tomuto zhoubnému nádoru [= rasismu] porozumět, aby ho bylo možné účinně léčit“.²

Za své metodologické východisko Budil označil teorii mimetické rivalry francouzského antropologa René Girarda, jenž studoval posilování sociální soudržnosti lidských společenství skrze obětování „beránka“, ztělesnění jinakosti, zároveň ale skrze soustavné napodobování soupeřících skupin. Podle Budila se tímto „beránkem“ v evropských dějinách stali nejprve Keltové, později černí Afričané, američtí Indiáni a Židé; zdrojem napodobení pak vysoké civilizace Orientu. Girardovo dílo shrnul v úvodu a pak znovu zmínil v závěrečné pasáži, kde zopakoval již jednou resumovanou myšlenku. V podstatě ale Budil ani Girardovu, ani jinou z desítek citovaných teoretických prací metodologicky nevyužil. Pracoval s nimi – i se stovkami excerpovaných pramenů – obdobným způsobem jako ve své starší monografii *Za obzor Západu*: vesměs si z každého vypůjčil jeden konkrétní pojem, frázi nebo argument a pak je zakomponoval do mozaiky svého příběhu. Tím, že své zdroje nehierarchizoval, nehodnotil, jen převyprávěl informace v nich obsažené, si zdánlivě zachoval vědeckou objektivitu. Fakticky ale výklad po několika stranách začne splývat v jednolitou masu, jen občas oživenou Budilovými tu více, tu méně vtipnými formulacemi, novinářskými klišé a postmoderními aluzemi („Impérium vrací úder“).

Rozsah práce, autorův okruh zájmů, počet citovaných knih, to vše je imponující. Čtenáři se v jednom svazku nabízí přehled ne snad všech, ale mnohých závažných děl, teorií a intelektuálních diskusí k tématu formování moderního euro-amerického myšlení, informace o vzájemném ovlivňování autorů z různých prostředí, o ohlasech a deformacích napsaného a vyřčeného. Vzhledem k absenci podobných témat v české produkci je to velmi cenný přínos pro studenty i badatele. A je třeba říci, že se Budil nespokojuje s kompilací. Jeho četba pramenů i literatury je sice mnohdy provokativní, právě proto by se však mohla stát vynikajícím východiskem pro mnohé debaty nad konkrétními problémy – namátkou

2 George M. FREDRICKSON, *Rasismus. Stručná historie*, Praha 2003, s. 123.

jmenujme jeho úvahy o druhém, tj. historiky, literáty a politickými aktivisty vyfabulovaném životě Touissanta Louverture, protagonisty vzniku „černé republiky“ Haiti na troskách francouzské kolonie St. Domingue (s. 718–719).

Formát, který Budil pro své dílo zvolil, si nicméně vynutil velkou mírou popisnosti. Podnětné postřehy i samotná ústřední linie výkladu – sledování intelektuálního procesu, který umístil na piedestal evropské (sebe)identifikace árijskou „rasu“ – zanikají pod nánošem dat a jmen, stejně jako nutných vysvětlování všemožných kontextů a dílčích podrobností. Jednotliví autoři a jejich díla jsou často jen vyjmenováni, nebo je jim věnováno několik slov, vět, maximálně odstavců. Není prostor k zastavení a zamyšlení, výklad se neúprosne valí dál. Přitom už tak značný rozsah knihy neumožnil tematizovat ikonografickou stránku (nebo snad autora nezaujala?) raně novověké imaginace.

Problematickou se jeví skutečnost, že Budil kombinuje historický přehled – jakési zhuštěné dějiny mezinárodních a mezinárodních vztahů (nejen) na euroasijském kontinentu v době od sklonku římské říše po 19. století – s analýzou reflexí těchto událostí v dílech autorů od konce století osmnáctého, tedy doby skutečného „předvečeru“ moderních rasových teorií. Často není zřejmé, kdy autor konstatuje „historická fakta“, kdy parafrázuje názor některého z excerpovaných autorů na tato fakta a kdy vyjadřuje postoj vlastní. Řečeno žargonem posudků studentských prací, nerozlišuje mezi sekundární literaturou a prameny. A konečně pro nastínění historického kontextu samozřejmě Budil musel spoléhat především na informace z druhé ruky, zejména z anglo-americké historické produkce, které si jen těžko mohl dále ověřovat. Dopustil se tak mnoha zkratkovitých a někdy i zcela chybných tvrzení – v oblasti, kterou jsem oprávněna posoudit, například o „významné roli mesticů“ v koloniální společnosti španělské Ameriky (s. 285–286). Ano, potomci domorodých elit z doby španělské *conquisty* vlastnili rozlehlé pozemky a byla jim prokazována úcta. To ale bylo možné právě proto, že z dobového hlediska nebyli „indiány“, tím méně pak „míšenci“, navzdory svým somatickým rysům. Pojmy *indio* a *español*, které se objevují v koloniálních pramenech, jsou pojmy primárně právními. A pokud autor na dalších stranách píše o „mesticích“, vyplývá z kontextu, že měl patrně spíše na mysli „kreoly“, tedy čistokrevné Španěly, narozené ovšem na americké půdě a postupně si budující pocit svébytné identity.

Vzhledem k rozsahu a cíli práce jde o výtky marginální, byť i dílčí nepřesnosti mohou při dalším přebírání napáchat mnoho škody, pokud jsou začleněny do logických řetězců jako nezpochybnitelný argument. Vzhledem k tomu, jak autoritativně Budil ve své knize vystupuje, toto nebezpečí reálně hrozí. Autor má také tendenci hodnotit optikou rodícího se rasového vědomí i události, jejichž příčina mohla být zcela jiná. Například je sporné, zda britská „etnická genocida v Irsku“ (na s. 526 se ovšem výrazu „etnická genocida“ užívá pro dění ve Skotsku, konkrétně pak pro dobývání zraněných vojáků po bitvě u Cullodonu v roce 1746) byla skutečně, jak Budil tvrdí, motivována snahou proměnit toto keltské obyvatelstvo v „obětího beránka, jehož rituální oběť měla symbolicky stvrdit zrod nového árijského imperiálního společenství“. Příkladem zcela absurdní, paušalizující zkratky je bezprostředně poté konstatování: „Roli Keltů určených k likvidaci převzali ve druhé polovině 19. století Židé, kteří svou povahou lépe vyhovovali nárokům kolektivního obětího rituálu“. Můžeme se jen dohadovat, jaké konkrétní židovské „povahové rysy“ měl autor na mysli (s. 721).

Jak již bylo řečeno, ústředním Budilovým zájmem je zrod „árijského mýtu“, tedy oslavy imaginárního pravěkého společenství vzešlého z Asie, které mělo podle tvůrců tohoto myšlenkového systému položit základy západní civilizace a svým potomkům předat dědictví dlouhodobé intelektuální, morální i fyzické převahy. Zároveň ale autor navázal na své předchozí úvahy o zrodu antropologie a věnoval se i problému „somatické imaginace“ evropského středověku a novověku, podnícené setkáním s obyvateli Afriky a Ameriky. Jistě, kolektivní sebeidentifikace na základě vzhledu je v určitém smyslu antropologickou konstantou, kterou ostatně dokládá bohatý repertoár oděvů, účesů, tetování, barvení a zdobení těla ve všech částech světa i evidence somatických rozdílů již u starověkých Egypťanů. Budil kupodivu nezmiňuje legendu o „Chámově“ nebo „Kenaanově“ prokletí, středověkou interpretaci černé pleti a legitimizaci zotročování obyvatel afrického kontinentu, vzešlou z provinění nejmladšího Noemova syna, jenž se zpronevěřil synovské účtě,³ věnuje nicméně pozornost Bernierovi i Linnéovi a jejich následovníkům. Jak ovšem sám na mnoha stovkách stran dokazuje, árijský mýtus vycházel z jiných kořenů než nauka o biologických rasách a byl využíván pro odlišné cíle, byť se oba diskursy mohly v konečném důsledku ovlivňovat a doplňovat.

Ač autor na závěr avizuje, že *Úsvit rasismu* je pouze „prvním svazkem ságy o vývoji rasového myšlení“, z hlediska čtenářů by patrně bylo přijatelnější rozdělit na několik samostatných, kompaktnějších a teoreticky i metodologicky jednoznačněji vyhraněných monografií již úvodní svazek. Pravdou ale je, že by se takto ztratil ústřední koncept Budilova snažení: ukázat komplikovanost mnohovrstevnatých, nejednoznačných a často i (sebe)destruktivních procesů „budování Evropy“, probíhajících v rovině intelektuálních debat stejně jako praktického konání na poli vojenské expanze, hospodářství či sociální segregace. Přestože tato skutečnost nevyváží všechny výše uvedené výhrady, v konečném důsledku lze *Úsvit rasismu* zhodnotit pozitivně. Není encyklopedií a není snadno uchopitelnou a recipovatelnou monografií, rozhodně je však osobitým autorským dílem, z něž je možno čerpat, s nímž lze polemizovat a rozvíjet je v dalších stupních poznání.

Markéta Křížová

Libor JAN (ed.)

Dějiny Brna – sv. 2 Středověké město

Brno, Statutární město Brno a Archiv města Brna 2013, 1071 s., ISBN 978-80-86736-36-5.

Poslední dvě desetiletí lze z hlediska české městské historiografie označit za období sklizně, neboť množství více či méně zdařilých městských monografií se pokouší přehledně sumarizovat plody staršího bádání a zpřístupnit je širší veřejnosti. Takováto shrnutí v případě větších měst již dávno přesahují síly jednotlivců, proto vzhledem k významu (jiho)moravské metropole nepřekvapí účast více než dvou desítek specialistů. Obsáhlý projekt k dějinám města Brna

3 William McKee EVANS, *From the Land of Canaan to the Land of Guinea: The Strange Odyssey of the „Sons of Ham“*, The American Historical Review 85, 1980, č. 1, s. 15–43.